

Dominika M. Mościbrodzka

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
ORCID 0009-0006-3490-0033

Cezary W. Domański

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
ORCID 0000-0003-2408-0706

Studentki Stefana Baleya (1928–1939). Przyczynek do historii psychologii w Szkole Lwowsko-Warszawskiej

Stefan Baley's Women Students (1928–1939). A Contribution to the History of Psychology in the Lvov-Warsaw School

The article focuses on psychology as practised within the Lvov-Warsaw school. One of the two psychologists who shaped the school's program, based on Kazimierz Twardowski's thought, was his doctoral student, Stefan Baley. He led the Department of Educational Psychology at the University of Warsaw from 1928 to 1939. The article examines the department's research focus and presents profiles of fourteen women students and doctoral candidates of Stefan Baley.

Keywords: history of psychology in Poland, Lvov-Warsaw School, Stefan Baley, Department of Educational Psychology at the University of Warsaw, scientific and practical activity of women in psychology

Słowa kluczowe: historia psychologii w Polsce, Szkoła Lwowsko-Warszawska, Stefan Baley, Zakład Psychologii Wychowawczej Uniwersytetu Warszawskiego, działalność naukowa i praktyczna kobiet w psychologii

Wstęp

Szkoła Lwowsko-Warszawska (SLW) należy do najciekawszych fenomenów polskiej nauki. Jej twórca Kazimierz Twardowski (1866–1938) był jednym z najwybitniejszych polskich filozofów pierwszej połowy XX w. Przez większość swego naukowego życia związany był z Uniwersytetem Lwowskim, na którym wykształcił pierwsze pokolenie swoich uczniów.

To właśnie oni przekazywali swoim studentom pryncypia metodologiczne, pracując w różnych ośrodkach akademickich (w okresie międzywojennym głównie we Lwowie i Warszawie). Na temat okoliczności powstania zarówno SLW, jak i różnych kryteriów charakteryzujących sposób uprawiania nauki w prowadzonym przez Twardowskiego ośrodku filozoficznym napisano już wiele, nie ma konieczności ani streszczać tej wiedzy oraz przytaczać faktów powszechnie znanych¹. W ostatnich latach szczególnie wiele uczyniono dla badań nad SLW za sprawą licznych publikacji profesorów Jacka Juliusza Jadackiego oraz Anny Brożek. Niniejszy artykuł ma na celu włączenie się do tej aktywności z perspektywy historii psychologii polskiej, w ramach której wiele wątków związanych z SLW jest wciąż nieopracowanych². Twardowski był bowiem także jednym z wybitnych badaczy rozwijającym twórczo psychologię u jej nowoczesnych początków. Jego wizje warsztatu naukowego psychologii wywarły wpływ na tematykę i sposób prowadzenia badań nad psychiką i zachowaniem. „Program” Twardowskiego wykorzystywali wiodący polscy psychologowie, którzy w okresie międzywojennym prowadzili wykłady i ćwiczenia w Uniwersytecie Warszawskim. Dzięki temu myśl Twardowskiego była kontynuowana oraz twórczo rozwijana. Praca badawcza uczniów Twardowskiego przełożyła się na znaczący dorobek polskiej psychologii okresu międzywojennego. Stefan Baley (1885–1952) uczynił wiele, by wizję nauki swojego mistrza przenieść także do praktyki psychologicznej, a pomagało mu w tym duże grono studentów i magistrantów. Ten wątek nie był nigdy dokładnie badany; w szczególności nie pisano o tym, jak wielką rolę miały kobiety w rozwijaniu psychologii stosowanej, tak więc podstawowym celem tego artykułu jest nadrobienie obu zaległości. Ponadto w ubiegłym roku minęła 130 rocznica powstania Szkoły Lwowsko-Warszawskiej i z tej okazji warto przypomnieć dokonania osób z nią związanych.

Stefan Baley – pionier psychologii wychowania w Polsce

Przedstawicielami tak zwanej „pierwszej generacji dydaktycznej” SLW było dwóch wybitnych psychologów: Władysław Witwicki (1878–1948) oraz Stefan Baley. Obaj pracowali w Uniwersytecie Warszawskim. Witwicki był kierownikiem Zakładu Psychologii Ogólnej, natomiast Baley prowadził Zakład Psychologii Wychowawczej, zorganizowany w lutym 1928 r.

Droga naukowa Baleya związana była ze Lwowem i Warszawą. Ze względu na pochodzenie z rodziny polsko-ukraińskiej pisał w obu językach³. Studiował filozofię, psychologię i medycynę na Uniwersytecie Lwowskim (w latach 1903–1907 i 1918–1923). Studiował także w uniwersytetach w Berlinie (1912–1914) i w Paryżu (1914 r.)⁴. Stopień doktora filozofii uzyskał na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie (w 1911 r.), a doktora nauk medycznych na Uniwersytecie Warszawskim (w 1923 r.). W 1908 r. rozpoczął pracę jako zastępca nauczyciela matematyki i fizyki w gimnazjum w Tarnopolu⁵. Później

1 Zob. np. R. Jadcak, *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997 – ostatni rozdział napisała Teresa Rzepa.

2 C.W. Domański, *O psychologii w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, [w:] *130 lat Szkoły Lwowsko-Warszawskiej*, red. Ł. Kowalik, Lublin 2025, s. 87–95.

3 O dorobku Baleya w języku ukraińskim zob.: S. Ivanyk, *Filozofowie ukraińscy w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, Warszawa 2014.

4 *Baley Stefan*, [w:] *The Psychological Register*, t. 3, red. C. Murchison, Worcester 1932, s. 1118.

5 H. Kopia, *Dodatek do spisu nauczycieli szkół średnich w Galicyi i na Śląsku*, Lwów 1910, s. 17.

uczył w Przemysłu oraz w Filii gimnazjum państwowego z językiem wykładowym ruskim i gimnazjum żeńskim Adeli Karpińskiej w Lwowie⁶. W latach 1923–1927 był asystentem na Oddziale Chorób Nerwowych i Psychiczych Szpitala Powszechnego we Lwowie. Stamtąd przeszedł na stanowisko wykładowcy w Uniwersytecie Warszawskim. Osiągnięcia Baleya zostały docenione przez władze uczelni, co zaowocowało nominacją na profesora nadzwyczajnego (w 1928 r.), a następnie (w 1934 r.) na profesora zwyczajnego.

Wszechstronna wiedza Baleya oraz umiejętności dydaktyczne i organizacyjne spowodowały, że szybko zdobył uznanie i mocną pozycję w środowisku warszawskich psychologów. Kierował Miejską Pracownią Psychotechniczną, Poradnią Pedologiczną Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat” oraz Centralą Badań Psychologicznych Ministerstwa Sprawiedliwości⁷. Zorganizował m.in. poradnie przy Pogotowiu Opiekuńczym i Izbie Zatrzymań⁸. Po śmierci Józefy Joteyko Baley przejął także redagowanie założonego przez nią periodyku „Polskiego Archiwum Psychologii” (przemianowanego w 1936 r. na „Psychologię Wychowawczą”). Zamieszczano w nim sprawozdania z badań prowadzonych w Zakładzie Psychologii Wychowawczej UW⁹. Po drugiej wojnie światowej Baley został członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz członkiem tytularnym Polskiej Akademii Nauk.

Baley był autorem publikacji z zakresu psychologii wychowawczej, rozwojowej i społecznej, z których wiele miało status podręczników, a więc służyło do nauki psychologii pierwszych studentów tej dyscypliny w naszym kraju. W jego dorobku wyróżniają się takie prace jak: *Naris psihologii* („Zarys psychologii”, Lwów, Kijów 1922), *Potrzeby psychologii pedagogicznej* („Nauka Polska”, 1929), *Potrzeby rozwojowe psychotechniki* (*Księga Pamiątkowa Pierwszej Ogólnopolskiej Konferencji Psychotechnicznej*, 1930) oraz *Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka* (Lwów, Warszawa 1935, 4. wyd. Wrocław, Warszawa 1948). Jednakże za główne jego dzieło uważa się *Psychologię wychowawczą w zarysie* (Lwów, Warszawa 1938), która do 1967 r. miała siedem wydań. Dokonał w tej monografii syntezy nie tylko polskich, lecz także zagranicznych badań nad zagadnieniami psychologicznymi dotyczącymi wychowania oraz procesu nauczania¹⁰. Warto wspomnieć, że ta wiedza jest wciąż ceniona przez polskich psychologów. W 2016 r. ukazały się dwa tomy antologii prac psychologicznych Baleya¹¹.

Do czasu wybuchu drugiej wojny światowej Baley uczestniczył w konferencjach pedologicznych i psychotechnicznych nie tylko o zasięgu ogólnokrajowym, lecz także między-

6 Z. Zagórowski, *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Lwów, Warszawa 1924, s. 311, 317.

7 J. Budkiewicz, J. Kączkowska, *Z dziejów psychologii stosowanej w Polsce do roku 1957 ze szczególnym uwzględnieniem poradnictwa zawodowego*, Warszawa 1987, s. 244–247.

8 Obszerny biogram Baleya znajduje się w: A. Śródka, P. Szczawiński, *Biogramy uczonych polskich*, cz. 1, *Nauki społeczne*, z. 1, A–J, Wrocław 1983, s. 61–64. Zob. też: R. Jadczyk, *Z międzywojennej działalności Stefana Baleya (1885–1952) na polu psychologii i pedagogiki*, „Kultura i Edukacja” 1995, nr 1, s. 79–90. T. Rzepa, B. Dobroczyński, *Historia polskiej myśli psychologicznej. Wydanie nowe*, Warszawa 2019. Ponadto na temat Baleya zob. C.W. Domański, *Historia psychologii w Europie Środkowej. Badacze, inspiracje i koncepcje*, Warszawa 2018, s. 252–256 oraz A.A. Zych, *Higiena psychiczna w Polsce. Słownik biograficzny*, Wrocław 2013, s. 33–35.

9 C.W. Domański, *Polskie czasopisma psychologiczne 1918–2000*, „Przegląd Psychologiczny” 2001, t. 44, nr 1, s. 151–157.

10 O zasługach Baleya dla psychologii wychowania zob. C.W. Domański, *Wybrane kierunki i konteksty kształtowania się psychologii wychowania w Polsce do roku 1939*, [w:] *Psychologia wychowania. Wybrane problemy*, red. H. Liberska, J. Trempała, Warszawa 2020, s. 32–33.

11 S. Baley, *Wybrane pisma psychologiczne*, t. 1, *Psychologia deskryptywna i psychoanaliza*, Warszawa 2016; idem, *Wybrane pisma psychologiczne*, t. 2, *Psychologia muzyki i psychologia wychowawcza*, Warszawa 2016.

narodowym, na których prezentował referaty dotyczące m.in. psychologii dziecka, psychotechniki oraz metod badania inteligencji. Z powodzeniem reprezentował Uniwersytet Warszawski na arenie międzynarodowej¹². Wypada wspomnieć, że spuścizna naukowa Stefana Baleya (z powojennego okresu działalności) znajduje się obecnie w Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Została wstępnie opracowana przez Marię Wrzorską¹³. Wszystkie materiały wytworzone przed 1945 r. uległy zniszczeniu. Wydaje się więc celowym rekonstrukcja jego wkładu do rozwoju psychologii z tego znaczącego dla jego aktywności naukowej okresu poprzez ukazanie wpływu na osoby studiujące pod jego kierunkiem oraz prezentację ich dorobku naukowego i praktycznego.

Zakład Psychologii Wychowawczej

Za najważniejsze osiągnięcie naukowe Baleya uważa się wyodrębnienie psychologii wychowawczej oraz określenie jej przedmiotu zainteresowań. Był nim przede wszystkim proces wychowania, a także problemy wiążące się z jego przebiegiem. Baley nakreślił program badań nad etapami rozwoju dziecka i młodego człowieka, relacji zachodzących pomiędzy wychowankiem a osobami sterującymi procesem wychowania. Interesowały go także istota i rola autorytetu oraz problemy związane z okresem dojrzewania. Szczególny nacisk kładł na znaczenie psychologii stosowanej. Za wartościowe uznawał bowiem tylko takie gałęzie psychologii, które zajmują się problemami istotnymi dla życia człowieka, a wyniki ich badań dają się wykorzystać w praktyce.

Praca Baleya w obszarze zagadnień wychowawczych nie miałyby może tak wyróżniającego się znaczenia dla polskiej psychologii, gdyby nie fakt, że prowadził ją wraz z dużym gronem studentów, edukując i promując na tytuł magistra lub stopień doktora kilkadziesiąt osób, które później wzbogaciły środowisko polskich psychologów praktyków. Historia pierwszego w Polsce Zakładu Psychologii Wychowawczej, a także jego profil naukowy zostały wstępnie opisane za sprawą bliskich współpracownic Baleya – Marii Żebrowskiej (1900–1978) oraz Joanny Kunickiej (1907–1943), które z okazji dziesięciolecia istnienia zakładu przygotowały wydawnictwo jubileuszowe¹⁴. W Zakładzie Psychologii Wychowawczej w 1939 r. pracowało łącznie osiem osób. Poza Żebrowską, która doktoryzowała się u Witwickiego na podstawie dysertacji dotyczącej inteligencji i metod jej pomiaru, związane z nim były: Ewa Rybicka (1909–1943) i Joanna Kunicka, które bez wątplenia odegrały istotną rolę w działalności tej jednostki. Ćwiczenia z psychologii wychowawczej prowadził również Eugeniusz Geblewicz (1904–1974), doktorant Witwickiego, związany z Zakładem Psychologii Wychowawczej także po drugiej wojnie światowej¹⁵.

12 E. Kosnarewicz, *Baley Stefan*, [w:] *Słownik psychologów polskich*, red. E. Kosnarewicz, T. Rzepa, R. Stachowski, Poznań 1992, s. 19–21.

13 M. Wrzorską, *Materiały Stefana Baleya*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk” 1978, nr 21, s. 55–93.

14 *Dziesięciolecie Zakładu Psychologii Wychowawczej Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego 1928–1938*, red. M. Żebrowska, J. Kunicka, Warszawa 1938.

15 *Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego*, red. M. Lewicka, T. Sosnowski, M. Trojan, Warszawa 1998, s. 15–17.

Zakład Psychologii Wychowawczej był początkowo zlokalizowany w budynku przy Placu Trzech Krzyży 8 w Warszawie. Składał się z czterech pomieszczeń: gabinetu profesora, pokoju asystenckiego oraz dwóch sal, służących do ćwiczeń i zebrania naukowych. Warunki panujące tam były trudne – jeden z pokoiów nie miał ściany i był oddzielony od korytarza jedynie kotarą. Zakład korzystał również z wspólnej z Seminarium Pedagogicznym sali wykładowej, która mogła pomieścić około 60 studentów, podczas gdy frekwencja na wykładach Baleya sięgała nawet setki słuchaczy. Skromne warunki nie przeszkodziły jednak w prowadzeniu intensywnej działalności naukowej i wychowawczej. Zakład funkcjonował codziennie przez dwanaście godzin, oferując dostęp do biblioteki, archiwum prac i zbiorów testów studentom specjalizującym się w psychologii wychowawczej, pedagogice oraz uczestnikom rocznego seminarium pedagogicznego dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich. Studenci mieli możliwość uczęszczania na zajęcia dydaktyczne z zakresu m.in: psychologii wychowawczej, diagnostyki inteligencji i psychometrii, poradnictwa. Prowadzone były także zajęcia poświęcone osobowości twórczej Stefana Żeromskiego. Jego życie i dzieło stanowiło podstawę badań człowieka i jego wytworów w aspektach psychologicznych. Już samo wprowadzenie tego tematu do zajęć przez Baleya świadczy o tym, jak nowatorskim był wykładowcą.

Łącznie przez pierwszych 10 lat istnienia Zakładu na zajęcia uczęszczało 405 osób. Żebrowska i Kunicka opisały w swoim sprawozdaniu prace 133 osób, które przewinięły się do 1938 r. przez Zakład Psychologii Wychowawczej. Studenci ci byli autorami 26 prac magisterskich oraz 5 prac doktorskich¹⁶. Działalność naukowa zakładu skupiała się na takich zagadnieniach, jak:

- badania nad psychologią okresu dojrzewania,
- prace dotyczące fantazji młodzieży,
- badania psychologiczne związane z projektami reformy szkolnej,
- przekłady dzieł psychologicznych,
- badania nad niemowlętami i dziećmi w wieku przedszkolnym,
- badania nad kształceniem charakteru przez młodzież,
- badania nad wpływem filmu na młodzież,
- badania nad różnicami psychicznymi typów antropologicznych¹⁷.

Studentów obowiązywała, poza uczęszczaniem na wykłady, praktyka pod okiem specjalistów w placówkach takich jak: gimnazja państwowe lub prywatne, pracownie pedologiczne, Instytut Higieny Psychiczej, laboratorium psychopedagogiczne oraz Pracownia Psychotechniczna.

Sylwetki magistrantek i doktorantek Baleya z okresu międzywojennego

Edukacja kobiet w polskich uczelniach wyższych nie doczekała się dotąd szczegółowego opracowania, jakkolwiek grupa ta zdecydowanie przeważała wśród absolwentów niektórych kierunków prowadzonych w ramach szkół akademickich. Wiele z nich zasługuje na

16 *Dziesięciolecie Zakładu Psychologii Wychowawczej*. W sumie w okresie międzywojennym i po drugiej wojnie światowej pod kierunkiem Baleya zostało przygotowanych około 50 prac magisterskich oraz dwa razy tyle seminaryjnych.

17 *Ibidem*, s. 125–126.

własne biografie. W drodze do realizacji tego celu potrzebne jest uporządkowanie wiedzy na temat studiów uniwersyteckich kobiet na różnych kierunkach i w różnych uczelniach, nie tylko zresztą krajowych. Podjęty w niniejszym artykule temat jest przykładem tego, jak wiele jest jeszcze do zrobienia w tym temacie. Podczas analizy materiałów archiwalnych okazało się, że wiedza na temat studiów psychologicznych kobiet jest fragmentaryczna, a przy tym w dotychczasowej literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele bezkrytycznie powtarzanych błędów¹⁸. Nawet tam, gdzie historia danej placówki wydaje się być uporządkowana, wskazać można nieścisłości, a przede wszystkim braki w zakresie podstawowych danych. Tak jest także w przypadku dorobku Zakładu Psychologii Wychowawczej UW, który został dość szczegółowo opracowany przez Żebrowską i Kunicką. Atutem ich monografii jest przedstawienie warunków, w jakich funkcjonowała jednostka, zawarte w niej streszczenie prac seminaryjnych i dyplomowych oraz poklasyfikowanie ich w postaci różnych kierunków zainteresowań. Jednak autorzy tych prac podawani są często tylko z inicjałem imienia, co utrudnia ich identyfikację, brakuje jakichkolwiek informacji biograficznych na ich temat, a i daty powstania cytowanych prac podawane są sporadycznie i w sposób ramowy (tylko lata). Ocena znaczenia Zakładu Psychologii Wychowawczej UW dla nauki polskiej wzrasta wtedy, gdy śledzi się dalsze losy jego absolwentów, zwłaszcza od strony dorobku i osiągnięć naukowo-dydaktycznych. Wypada więc wstępnie przedstawić sylwetki magistrantek i doktorantek Baleya, jako że reprezentowały one ważny okres rozwoju SLW. Warto dodać, że we wszystkich (oprócz jednego) przypadkach studenci przygotowujący pracę pod kierunkiem Baleya otrzymywali dyplom magistra filozofii w zakresie pedagogiki. Wynikało to z faktu, że chociaż kierowany przez Baleya zakład był jednostką typowo psychologiczną, a tematyka prac mieściła się całkowicie w obszarze zainteresowań psychologii wychowania, ówczesne przepisy nie przewidywały nadawania tytułu zawodowego w zakresie psychologii, a tym bardziej w specjalności wskazującej na szczegółową jej subdyscyplinę. Jak wynika jednak z analizy życiorysów studentek Baleya, tytuł na dyplomie nie miał wpływu na dalszą ich karierę zawodową, a większość z nich pracowała w obszarze psychologii.

Przedstawione poniżej biogramy obejmują wyłącznie te magistrantki, które były autorkami co najmniej jednej drukowanej pracy naukowej albo popularnonaukowej lub były zatrudnione w uczelni wyższej. Uwzględniono ponadto wszystkie doktorantki Baleya¹⁹. W sumie jest to czternaście kobiet, które wniosły wkład do rozwoju psychologii wychowania w Polsce zarówno w okresie międzywojennym, jak i po drugiej wojnie światowej.

18 Okazało się na przykład, że Helena Radomska-Strzemecka nie była doktorantką Baleya. Pracę *Monografia testu definicji* napisała pod kierunkiem Tadeusza Kotarbińskiego. Praca ta nie posłużyła jej jednak do uzyskania stopnia naukowego. Tym niemniej można spotkać się z nieudokumentowanym zaliczaniem jej do grona dyplomantek Baleya, a także z nieuzasadnionym przypisywaniem jej posiadania stopnia doktora.

19 Przyjęto tu zasadę, która obowiązywała w selekcji sylwetek do wydawanej niedawno przez PAU serii słowników biograficznych uczonych polskich. Uwzględnienie wszystkich magistrantek Baleya przekraczałoby znacznie ramy artykułu, ponieważ według informacji z Archiwum UW oraz z zestawienia dokonanego przez Żebrowską i Rybicką wynika, że w sumie (w okresie międzywojennym i powojennym) pod jego kierunkiem zdobyło dyplom magistra ponad sześćdziesiąt kobiet.

Maria Magdalena Bogucka

Urodziła się 11 maja 1911 r. w Warszawie. Była córką Mieczysława Adama Boguckiego (1884–1965) i Wandy Romany Deike. Jej ojciec był hydrobiologiem, legionistą i pracownikiem naukowym. Kierował stacjami morskimi w Helu i w Gdyni, od 1959 r. był profesorem zwyczajnym. Brat Marii, Janusz Bogucki (1916–1995), był krytykiem, historykiem i teoretykiem sztuki, animatorem życia artystycznego w Polsce. W latach 1922–1930 Bogucka uczyła się w gimnazjum humanistycznym Haliny Gepnerówny w Warszawie, gdzie zdała maturę. W 1930 r. zapisała się na Wydział Humanistyczny UW (WH UW). Tytuł magistra uzyskała 28 czerwca 1935 r. na podstawie pracy *Badanie synkretyzmu myślenia u dzieci na podstawie testu przysłów Piaget’a*²⁰. Przed drugą wojną poślubiła Jerzego Izydora Krenna (ur. 1906 w Radomiu), który zmarł 19 grudnia 1944 r. w Aalen, w niewoli niemieckiej. 28 lutego 1956 r. zawarła w Warszawie związek małżeński z Janem Gucą. Po drugiej wojnie Maria Bogucka publikowała artykuły i książki pod nazwiskami „Krenn” oraz „Krenn-Guca”. Pisała m.in. teksty do „Głosu Nauczycielskiego”²¹. Zamieściła dwie prace w wydawnictwie zbiorowym *Szkolnictwo specjalne. Wybrane zagadnienia z działu chorych*²², a w 1972 r. była współautorką (wraz z Zofią Woźnicką) książki *Praca wychowawcza w domach dziecka*²³. Zmarła 14 grudnia 1989 r. w Warszawie, została pochowana w grobowcu rodzinnym na Starych Powązkach.

Maria Brysk-Reisfeldowa

Urodziła się 21 stycznia 1914 r. w Łodzi. Była córką Mendela Lejba i Chany Ugry Gold. Uczęszczała do Gimnazjum Żeńskiego Józefa Aba w Łodzi. Po jego ukończeniu w 1931 r. złożyła eksternistycznie egzamin dojrzałości przed Państwową Komisją Egzaminacyjną. Podjęła studia na Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej (Oddział w Łodzi). W 1932 r. przeniosła się na WH UW. 30 czerwca 1936 r. uzyskała tytuł magistra na podstawie pracy *Jak uczą się na pamięć wierszy dzieci w wieku 7–9 lat*. Maria Brysk poślubiła 12 czerwca 1935 r. w Łodzi Chaima Rajsfelda. W publikacjach używała nazwiska „Brysk-Rajsfeldowa”²⁴. Była prawdopodobnie jedyną studentką Baleya, która w sposób bezpośredni odnosiła się w swojej twórczości do poglądów Kazimierza Twardowskiego. Poświęciła im referat na jubileuszowej akademii w Łodzi²⁵. Była aktywną popularyzatorką wiedzy psychopedagogicznej. Publikowała w prasie łódzkiej artykuły na temat ważnych społecznie zagadnień: wypowiadała się przeciwko wykluczaniu z życia społecznego dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie, zachęcała rodziców do kontaktów z psychologiem w przypadku trudności wychowawczych z dziećmi, pisała o problemach okre-

20 Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego [AUW], Maria Bogucka, sygn. RP 33373/S; KEM 3684.

21 M. Krenn, *O złych i dobrych zebraniach klasowych*, „Głos Nauczycielski” 1955, nr 1, s. 4; M. Krenn, M. Drozd-Paschalska, *Z aktualnych problemów opieki nad dzieckiem: Dla kogo są domy dziecka?*, „Głos Nauczycielski” 1955, nr 24, s. 4, nr 25/26, s. 5; M. Krenn, *Trzeba się tego nauczyć*, „Głos Nauczycielski” 1955, nr 36, s. 3.

22 M. Krenn-Guca, *Z rozważań psychologa*, [w:] *Szkolnictwo specjalne. Wybrane zagadnienia z działu chorych*, Warszawa 1959, s. 140–146.

23 M. Krenn-Guca, Z. Woźnicka, *Praca wychowawcza w domach dziecka*, Warszawa 1972.

24 AUW, Maria Brysk-Reisfeldowa, sygn. RP 41196/S; KEM 5186.

25 Na Akademii żałobnej ku czci Twardowskiego w Towarzystwie filozoficznym Societas Spinozana Polonica w Łodzi 7.04.1938 r. wygłosiła referat *Stanowisko Twardowskiego wobec pewnych zagadnień psychologicznych*.

su dojrzewania, a także o dojrzałości szkolnej²⁶. Odwoływała się m.in. do badań Jeana Piageta. Na krótko przed wojną założyła (wraz z Haliną Wajnholcówną) prywatną poradnię psychologiczną w Łodzi przy ul. Piotrkowskiej 84, w której konsultowane były sprawy rozwoju dzieci w wieku od 2 miesiąca do 17 roku życia. Właścicielki reklamowały się, że ich praca oparta jest na doświadczeniach naukowych Instytutów Psychologicznych w Warszawie, Genewie i Wiedniu²⁷.

Nie są znane losy Brysk-Rajsfeldowej po wybuchu drugiej wojny światowej. Wiadomo tylko, że przebywała w Uzbekistanie, gdzie uczyła języka polskiego w szkole zorganizowanej przez Związek Patriotów Polskich. Być może to ona jako „pani Marysia” jest wymieniona w książce *Było... Wspomnienia z młodości* Tamary Kołakowskiej, lekarki²⁸.

Irena Maria Chmieleńska

Urodziła się 28 września 1910 r. w Warszawie. Była córką Ludwika, lekarza-dentysty, i Marii Leliwa-Kopystyńskiej. Ze względu na wyznanie matki została ochrzczona w wierze ewangelicko-augsburskiej. Pierwsze lata życia spędziła w Wilnie. Od 1922 r. uczęszczała do gimnazjum Antoniny Walickiej w Warszawie, gdzie w 1927 r. złożyła egzamin dojrzałości. W tymże roku podjęła studia na Wydziale Prawnym UW, które przerwała. W 1928 r. zapisała się na WH UW. 30 czerwca 1934 r. uzyskała tytuł magistra na podstawie pracy *Typy dziewcząt przywódczyń (obserwacje z zakładu wychowawczo-poprawczego)*²⁹. Po ukończeniu studiów propagowała wiedzę psychologiczną, m.in. na wieczorach odczytowych dla rodziców organizowanych przez Warszawskie Towarzystwo Higieniczne oraz Instytut Higieny Psychiczej (IHP). W ramach tzw. Biblioteki IHP wydała m.in. broszury: *Kara w wychowaniu* (Warszawa 1936, 2. wyd. Warszawa 1947), *Trudny wiek dziewcząt 12–13 lat* (Warszawa 1938), *Dorastające dziewczęta 14–17 lat* (Warszawa 1938). Po drugiej wojnie opracowała dla serii Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (TPD) „Pogadanki dla rodziców” poradnik *Makarenko doradca rodziców* (Warszawa 1953). Napisała oraz zredagowała m.in. książki: *Ogród jordanowski* (Warszawa 1961), *Pedagogika podwórkowa* (Warszawa 1963), *Gdy rodzina potrzebuje pomocy* (Warszawa 1979, wyd. 2. poprawione Warszawa 1990). Publikowała artykuły w takich czasopiśmiech, jak „Kwartalnik Pedagogiczny”, „Szkola i Dom”, „Psychologia Wychowawcza”, „Problemy Wychowawczo-Opiekuńcze” i „Wychowanie w Przedszkolu” (w tym ostatnim także recenzje książek). Opatrzyła przedmowę książkę Ireny Merżan *Moja praca w domu dziecka* (Warszawa 1947). Irena Chmieleńska zmarła 16 sierpnia 2008 r. w Warszawie.

26 Zob. np. M. Brysk-Rajsfeldowa, *Dziecko grymasi podczas jedzenia*, „Rewia ilustrowana tygodniowa. Specjalny dodatek Głosu Porannego” 30.05.1937, nr 22, s. 4; *Idiota, głuptas i przyglupek*, „Rewia ilustrowana tygodniowa. Specjalny dodatek Głosu Porannego” 4.07.1937, nr 27, s. 10; *Przedłużanie dzieciństwa*, „Rewia ilustrowana tygodniowa. Specjalny dodatek Głosu Porannego”, nr 38, 19.09.1937, s. 9–10; *Dziecko w wieku dojrzewania*, „Rewia ilustrowana tygodniowa. Specjalny dodatek Głosu Porannego”, 24.12.1937, nr 52, s. 5.

27 *Prywatna Poradnia Psychologiczno-Wychowawcza* [inserirat], „Głos Poranny” 12.09.1937, nr 251, s. 2.

28 T. Kołakowska, *Było... Wspomnienia z młodości*, Kraków 2021.

29 AUW, Irena Chmieleńska, sygn. RP 25904/S; KEM 2638.

Róża Czaplińska-Mutermilch

Urodziła się 8 czerwca 1900 r. w Łodzi. Była córką Jakuba i Frajndli Hejman. Uczyła się od 1909 r. w Prywatnej 8-klasowej Szkole Handlowej Żeńskiej A. Wareckiej w Warszawie, a od 1915 r. w 8-klasowej szkole polskiej w Kijowie. Egzamin dojrzałości złożyła w grudniu 1916 r. W 1917 r. podjęła studia na Wydziale Filozoficznym UW, które przerwała w 1922 r. z powodu choroby. Od listopada 1918 r. była członkiem Koła Akademickiego w Warszawie (pracowała w sekcji pocztowej i gospodarczej). 20 stycznia 1926 r. poślubiła w Warszawie Jana Mutermilcha, doktora medycyny (został zamordowany w Charkowie). W 1927 r. debiutowała naukowo referatem *O muzykalności*, wygłoszonym na I Zjeździe Kół Filozoficznych Studentów Uniwersytetów Polskich w Warszawie. 16 lutego 1932 r. uzyskała stopień doktora na podstawie rozprawy *Badanie pamięci tonów metodą odpozynawania tonów w gamie*³⁰. Czaplińska-Mutermilchowa była miłośniczką Zakopanego, regularnie wypoczywała pod Tatrami. Pracowała w Poradni Pedologicznej TPD w Warszawie. Była współautorką metod obserwacji młodzieży w szkole, które przeznaczone były dla nauczycieli gimnazjów. W latach trzydziestych była aktywną prelegentką Polskiego Radia. Omawiała różne zagadnienia, od instynktu macierzyńskiego i miłości rodzicielskiej po problemy wychowawcze, bunt młodzieży i wychowanie przez książkę³¹. Przełożyła trzy prace klasyków z języka angielskiego: *Szkoła a społeczeństwo* (Lwów, Warszawa 1927, nowe wydanie Warszawa 2005) Johna Deweya, *Praca badawcza na terenie szkoły* (Lwów, Warszawa 1931) Burdette Ross Buckingham oraz *Higiena psychiczna wieku dziecięcego* (Warszawa 1937) Williama A. White'a. Zmarła we wrześniu 1939 r.³²

Maria Wiktorina Derwisz

Urodziła się 17 stycznia 1913 r. w Warszawie. Była córką Piotra Derwisza, kuśnierza, i Marii Kunegundy Lipińskiej. W 1921 r. rozpoczęła naukę w gimnazjum żeńskim Janiny Tymińskiej w Warszawie. Tamże w 1930 r. uzyskała świadectwo dojrzałości. Następnie immatrykulowała się na WH UW. 28 czerwca 1935 r. uzyskała tytuł magistra na podstawie pracy *Badania nad barwą w rysunkach dzieci z przedszkola*³³. W 1938 r. poślubiła Tadeusza (?) Parnowskiego, a 11 lipca 1957 r. zawarła małżeństwo w Warszawie z Janem Kwiatkowskim. W okresie międzywojennym Derwisz wygłaszała pogadanki radiowe dla kobiet. Napisała recenzję książki Stefana Szumana i Karola Brzychczego *Rozwój kolorystyki w sztuce dziecka* oraz Szumana *Rozwój pytań dziecka*³⁴. Szuman zaprosił ją do współpracy, której owocem był artykuł opublikowany w wydawnictwie zbiorowym „Prace psychologiczne”³⁵. Publikowała także wraz z Ireną Chmieleńską, np. broszurę *Wychowanie*

30 AUW, Róża Czaplińska-Mutermilch, sygn. RP 1851/S.

31 *Na fali radiowej. Wiek młodzieńczy*, „Ilustrowana Republika” 29.03.1935, nr 87, s. 8.

32 Z. Szymańska, *Byłam tylko lekarzem*, Warszawa 1979, s. 88.

33 AUW, Maria Derwisz, sygn. RP 33450/S; KEM 3980.

34 M. Derwisz-Parnowska, *Stefan Szuman i Karol Brzychczy. Rozwój kolorystyki w sztuce dziecka*, „Psychologia Wychowawcza” 1938/1939, t. 11, nr 2, s. 92–94; eadem, *Pytania dziecka i odpowiedzi na pytania dzieci (Artykuł recenzyjny)*, „Przedszkole” 1938/1939, 4, nr 6, s. 135–144.

35 Eadem, *Badania kolorystyki rysunków dzieci w wieku przedszkolnym*, „Prace psychologiczne” 1939, t. 2, z. 1–2, s. 1–47.

w grupie (Warszawa 1938–1939). Po drugiej wojnie wydała szereg prac³⁶. Wraz z Zofią Topińską zebrała teksty na temat psychologii rozwojowej z okresu międzywojennego, które opublikowały w 1960 r.³⁷ Zmarła w 2011 r. w Warszawie³⁸.

Joanna Maria Kunicka

Urodziła się 26 marca 1907 r. w Warszawie. Była córką Roberta Augusta, weterynarza i działacza PPS, oraz Marii Wiktorii Wimut. W 1908 r. wyjechała wraz z rodzicami do Charkowa, gdzie jej ojciec objął posadę asystenta, a następnie docenta w Instytucie Weterynaryjnym. Po śmierci ojca, który zginął w 1914 r. jako oficer Legionów Polskich, zamieszkała wraz z matką w Warszawie. Tu uczęszczała do gimnazjum humanistycznego. Ostatni rok nauki odbyła w prywatnym żeńskim gimnazjum im. Zofii Strzałkowskiej we Lwowie. W 1926 r. złożyła egzamin dojrzałości. Podjęła studia biologiczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UW. W 1931 r. przeniosła się na WH UW. 30 czerwca 1934 r. uzyskała tytuł magistra na podstawie pracy *Kradzież w opinii dzieci 10–14-letnich z warszawskich szkół powszechnych*³⁹. Była współautorką artykułu *Próba badania poczuc moralnych dzieci przestępczych testem kur* (przygotowanego wraz z Jadwigą Jasnorzewską) oraz uzupełniającego go raportu *Dalsze badania nad „testem kur”*⁴⁰. Opublikowała studium *Struktura rodzin nieletnich przestępców*⁴¹ („Archiwum Kryminologiczne” 1939), w którym zamieściła wyniki badań 500 osób konsultowanych przez nią w poradni pedologicznej. W czasie okupacji została aresztowana przez gestapo. Początkowo przebywała w obozie KL Ravensbrück, stamtąd została przewieziona do KL Auschwitz, gdzie zmarła na tyfus 8 grudnia 1943 r.

Barbara Halina Kupczyk-Walawska

Urodziła się 4 grudnia 1908 r. w Warszawie. Była córką Antoniego, gizera, i Anieli Łapińskiej. Uczyła się w gimnazjum filologicznym żeńskim Julii Statkowskiej w Warszawie, gdzie w 1924 r. uzyskała świadectwo dojrzałości. W 1925 r. rozpoczęła studia na Wydziale Filozoficznym UW (na kierunku polonistyka), ale je przerwała w 1929 r. Dwa lata później podjęła ponownie naukę na WH UW. 18 września 1935 r. poślubiła w Warszawie Władysława Franciszka Walawskiego. 28 czerwca 1935 r. uzyskała tytuł magistra filozofii na podstawie pracy *Analiza psychologiczna wycinanek dzieci w wieku przedszkolnym*⁴²,

36 Np. M. Parnowska-Kwiatkowska, *Bazgrota i rysunek dziecka*, Warszawa 1960.

37 *Psychologia dziecka w wieku przedszkolnym: rozprawy z lat 1930–1939*, red. M. Parnowska-Kwiatkowska, Z. Topińska, Warszawa 1960.

38 Wspomnienie pośmiertne, zob.: A. Uziembło, *Maria Parnowska-Kwiatkowska*, „Gazeta Wyborcza” („Gazeta Stoleczna”) 20.07.2011, s. 10.

39 AUW, Joanna Kunicka, sygn. RP 24196/S; KEM 4227.

40 J. Jasnorzewska, J. Kunicka, *Próba badania poczuc moralnych dzieci przestępczych „testem kur”*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1934/1935, nr 2, s. 97–117; J. Kunicka, *Dalsze badania nad „testem kur”*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1936/1937, nr 2, s. 103–109.

41 Eadem, *Struktura rodzin nieletnich przestępców*, „Archiwum Kryminologiczne” 1939, t. 3, z. 1–2, s. 309–341.

42 AUW, Barbara Kupczyk-Walawska, sygn. RP 19488/S; KEM 1906.

która została opublikowana w periodyku „Polskie Archiwum Psychologii”⁴³. W czasopiśmie „Przedszkole” zamieściła tekst *Wartości pedagogiczne wycinanki w zajęciach przedszkolnych*⁴⁴. Po wojnie pracowała w Trójmieście. Zmarła w 1995 r. w Sopocie.

Kazimiera Irena Ożarowska-Śledziwska

Urodziła się 14 marca (starego stylu) 1906 r. w Smoleńsku. Była córką Konstantego Hipolita Ożarowskiego, przemysłowca, i Justyny Ingelewicz. Po przyjeździe do Polski w 1918 r. uczyła się przez rok w zakładzie naukowym siostr urszulanek w Lublinie, a następnie w prywatnym gimnazjum Zofii Kurmanowej w Warszawie. Po trzech latach przeniósł się do gimnazjum państwowego im. Juliusza Słowackiego, w którym w 1925 r. złożyła egzamin dojrzałości. W tymże roku podjęła studia na Wydziale Filozoficznym, które przerwała w 1927 r. Reaktywowała się w 1929 r. na WH UW. W latach 1930–1932 zatrudniona była „jako pomocnicza siła asystencka” w zakładzie Baleya. W latach 1931–1932 była psychologiem szkolnym w gimnazjum państwowym im. Klementyny Hoffmanowej. Pracowała w zespole Baleya analizującym ankiety dla Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Był to ważny wkład zespołu Zakładu Psychologii Wychowawczej UW do reformy programów szkolnych. Opracowała pytanie nr 4 z tak zwanej „Ankiety trzydniowej” oraz pytania nr 4 i 5 z „Ankiety filozoficzno-politycznej”⁴⁵. 30 czerwca 1934 r. uzyskała tytuł magistra filozofii na podstawie pracy *Przeżycia dziewcząt na tle tańca*⁴⁶. 28 września 1935 r. poślubiła w Warszawie Wacława Śledziwskiego, urzędnika bankowego. Zmarła w 1973 r. w Warszawie.

Adela Rachel Poznańska

Urodziła się 28 maja 1909 r. w Warszawie. Była najmłodszą córką doktora filozofii Samuela (Szmula Abrahama) Poznańskiego (1864–1921), rabina z nurtu judaizmu reformowanego, dyrektora Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Warszawie, wybitnego uczonego żydowskiego, i Estery Ludwiki (Estery Liby) Kirstejn II voto Seiden. Naukę rozpoczęła w 1921 r. w prywatnym gimnazjum P. Zaksowej w Warszawie. Od 1923 r. uczyła się w gimnazjum dr Adeli Karp-Fuchsowej we Lwowie. Tam uzyskała świadectwo maturalne. W latach 1927–1929 studiowała przez sześć semestrów na WH w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W 1929 r. przeniósł się na WH UW. W zespole Baleya, opracowującym ankiety dla Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w związku z planowaną reformą programów szkolnych, przeanalizowała pytanie nr 20 z tak zwanej

43 H. Kupczykówna-Walawska, *Analiza psychologiczna wycinanek dzieci w wieku przedszkolnym*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1935, t. 8, wrzesień–listopad, s. 15–63.

44 H. Walawska, *Wartości pedagogiczne wycinanki w zajęciach przedszkolnych*, „Przedszkole” 1936/1937, 4, nr 2, s. 44–50.

45 K. Ożarowska, *Pytanie 4*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 123–124; eadem, *Pytanie 4*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 193–199; K. Ożarowska, *Pytanie 5*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 199–203.

46 AUW, Kazimiera Ożarowska-Śledziwska, sygn. RP 20767/S; KEM 2630.

„Ankiety trzydniowej” oraz „Ankiety literacką”⁴⁷. 30 czerwca 1933 r. uzyskała tytuł magistra filozofii na podstawie pracy *Ankiety literackie (opracowanie wyników ankiet dotyczących zainteresowań młodzieży)*⁴⁸. Opracowała skrypty z wykładów Baleya, które zostały wydane drukiem przez Sekcję Psychologiczną Koła Pedagogicznego Studentów UW⁴⁹. Opublikowała artykuł wraz z Januszem Korczakiem, z którym się przyjaźniła⁵⁰. W ramach „Biblioteki Popularno-Naukowej Instytutu Higieny Psychiczej” wydała trzy broszury na temat wczesnych okresów rozwojowych dziecka (w cyklu „Fazy rozwoju psychicznego”)⁵¹. Działała w Sekcji Odczytowej Polskiego Towarzystwa Higienicznego, w ramach której wygłosiła odczyty m.in. *O zabawach i zabawkach dziecka* oraz *Upór dziecka w wieku przedszkolnym*⁵². W 1939 r. wyemigrowała do Izraela, gdzie działała pod nazwiskiem męża jako Ada Hagari. Napisała m.in. książkę o Korczaku (1989 r.)⁵³. Zmarła 10 lipca 1999 r. zapewne w kibucu Giv’at Haimi, leżącym niedaleko miasta Hadery.

Ewa Elżbieta Rybicka

Urodziła się 22 czerwca 1909 r. w Warszawie. Była córką Kazimierza Andrzeja Rybickiego, który studiował w akademii rolniczej, i Stefanii Bauer. 14 marca 1933 r. otrzymała tytuł magistra filozofii na podstawie pracy *Poglądy młodzieży akademickiej na sprawę koedukacji w szkole średniej* (opublikowanej w „Polskim Archiwum Psychologii”)⁵⁴. W 1938 r. uzyskała stopień doktora na podstawie rozprawy *Przeżycia wychowawcze. Przyczynek do psychologii przeżyć wychowawczych młodzieży szkół średnich w okresie adolescencji* napisanej także pod kierunkiem Baleya. Pracowała jako asystentka w jego zakładzie. Opublikowała m.in. artykuł *Próba zastosowania testu wiadomości z historii Polski dla klasy 1-iej gimnazjum* („Polskie Archiwum Psychologii” 1931), pracę *Arkusze obserwacyjne do użytku nauczycieli gimnazjum ogólnokształcącego* (wraz z Czaplińską-Mutermilchową, Warszawa 1935), *Plan monografii klasy szkolnej* (Polskie Archiwum Psychologii” 1936/1937, z Kunicką i Żebrowską), *Zadania i metody pracy psychologa szkolnego na terenie szkoły średniej* („Prace w dziedzinie psychologii wychowawczej w Polsce” 1937) oraz *O pewnej próbie zespołowego kształcenia charakteru* („Polskie Archiwum Psychologii” 1937/1938, z Baleyem i Kunicką).

Pracowała jako nauczycielka w XIV Państwowym Gimnazjum i Liceum im. J. Słowackiego w Warszawie. Podczas okupacji Rybicka działała w konspiracji i prowadziła tajne za-

47 A. Poznańska, *Pytanie 20*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 163–164; eadem, *Ankieta literacka*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 221–299.

48 AUW, Adela Poznańska, sygn. RP 31444/S; KEM 2929.

49 *Psychologia kontaktu wychowawczego: skrypty z wykładów prof. dr. Stefana Baleya, wygłoszonych w trymestrze jesiennym i zimowym roku akadem. 1930/31*, oprac. A. Poznańska, Warszawa 1931.

50 J. Korczak, A. Poznańska, *Plebiscyty życzliwości i niechęci. Przyczynek do badań poczuć społecznych dzieci w wieku przedszkolnym*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1933/1934, t. 6, z. 3, s. 241–262.

51 A. Poznańska, *Niemowlęctwo. Pierwszy rok życia dziecka*, Warszawa 1936 (Biblioteka Popularno-Naukowa Instytutu Higieny Psychiczej, nr 1); eadem, *Pierwsze dzieciństwo. Drugi i trzeci rok życia dziecka*, Warszawa 1936 (Biblioteka Popularno-Naukowa Instytutu Higieny Psychiczej, nr 2); eadem, *Drugie dzieciństwo. Czwarty – siódmy rok życia dziecka*, Warszawa 1936 (Biblioteka Popularno-Naukowa Instytutu Higieny Psychiczej, nr 3).

52 *Polskie Towarzystwo Higieniczne*, „Zdrowie Publiczne” 1937, r. 52, nr 4, s. 369.

53 Zob. też: A. Poznańska-Hagari, *Jego mistrzostwo pedagogiczne*, [w:] *Wspomnienia o Januszu Korczaku*, t. 1, wybór i oprac. L. Barszczewska, B. Milewicz, Warszawa 1981, s. 189–196.

54 AUW, Ewa Rybicka, sygn. RP 24974/S; KEM 1921.

jęcia z psychologii dla studentów podziemnego UW. Organizowała pomoc Żydom. Zadenuncjowana przez młodego sąsiada została aresztowana w lecie 1943 r. i kilka miesięcy później rozstrzelana w ruinach getta niedaleko Pawiaka⁵⁵.

Irena Antonina Skowronek (Słońska)

Urodziła się 5 maja 1906 r. w Lublinie. Była córką Antoniego i Marii Mazurek. Nauki początkowe pobierała w domu. W 1915 r. wstąpiła do gimnazjum żeńskiego Wacławy Arciszowej w Lublinie, które ukończyła w 1924 r. W tymże roku rozpoczęła studia na Wydziale Filozoficzno-Humanistycznym UW. W latach 1929–1932 była zatrudniona w charakterze laborantki w Pracowni Psychotechnicznej Sekcji Higieny Szkolnej Magistratu m.st. Warszawy. W tym czasie Baley prowadził szeroko zakrojone badania nad rozwojem funkcji intelektualnych u młodzieży w okresie dojrzewania. Irena Skowronek zbierała dla niego wyniki badania testem Bourdona osób konsultowanych w tej pracowni⁵⁶. Następnie pracowała w Referacie Audycji dla Szkół Polskiego Radia (jako kierowniczka programowa audycji krótkofalowych). W 1931 r. złożyła egzaminy na tytuł magistra filozofii. 15 czerwca 1933 r. uzyskała stopień doktora filozofii⁵⁷. Podstawą była rozprawa *Włóczęgostwo dziecięce w świetle psychologii* (streszczenie zostało opublikowane w „Archiwum Kryminologicznym” w 1933 r.)⁵⁸.

W trakcie okupacji uczestniczyła w Powstaniu Warszawskim (była łączniczką AK, mianowana na stopień kapitana). Prowadziła tajne nauczanie w Studium Pracy Wychowawczo-Kulturalnej. 12 kwietnia 1942 r. poślubiła w Warszawie nauczyciela Tadeusza Wiktora Choromańskiego, z którym rozwiodła się w 1947 r. Po wojnie była kierowniczką literacką Teatru Dzieci w Warszawie, później kierowniczką Referatu Literatury dla Dzieci i Młodzieży w Ministerstwie Kultury i Sztuki, od 1962 r. kierowniczką Pracowni Wychowania Estetycznego w Instytucie Pedagogiki w Warszawie. W 1958 r. zmieniła nazwisko na „Słońska”. Była autorką m.in. antologii poezji dziecięcej oraz książek: *W szkole i na wakacjach. Podręcznik do nauki języka polskiego* (Warszawa 1978, i kolejne wydania, 14. w 1992 r.), *Dzieci i książki* (Warszawa 1957, 2. wyd. Warszawa 1959) i *Psychologiczne problemy ilustracji dla dzieci* (Warszawa 1969, wyd. 2. zmienione Warszawa 1977). Zmarła 15 marca 1989 r. w Warszawie.

Janina Tokarska

Urodziła się 14 sierpnia 1908 r. w Chełmie. Była córką Franciszka, stelmacha, i Marii Moskwy. Od 1918 r. uczyła się na „Wydziale Humanistycznym” w Gimnazjum Państwowym im. S. Czarneckiego w Chełmie. W 1928 r. zdała egzamin maturalny i rozpoczęła studia na

55 Trzeba wyjaśnić, że Ewa Rybicka nie była żoną Ludwika Goldscheidera (w 1936 r. przyjął nazwisko Goryński) (1908–1943), jak to jest powszechnie podawane w różnych źródłach. Goryński był żonaty od 1932 r. z nauczycielką Jadwigą Hennig-Heidenreich, z którą nigdy nie przeprowadził rozwodu.

56 S. Baley, *Psychologia wieku dojrzewania*, Lwów, Warszawa 1931, s. 160.

57 AUW, Irena Antonina Skowronek (Słońska), sygn. RP 17753/S; KEM 1159.

58 *Dziesięciolecie Zakładu Psychologii Wychowawczej*, s. 114–115. Zob. I. Skowronkówna, *Włóczęgostwo dziecięce w świetle psychologii*, „Archiwum Kryminologiczne” 1933, t. 1, s. 41–52.

WH UW. 30 czerwca 1934 r. uzyskała tytuł magistra filozofii na podstawie pracy *Monografia klasy dziewczęcej*. W życiorysie złożonym do akt studenckich deklarowała, że chciaaby się poświęcić pracy literackiej⁵⁹. Być może była autorką kilku tekstów opublikowanych w piśmie „Młoda Polska”, w tym m.in. artykułu poświęconego Marii Rodziewiczównie⁶⁰. Natomiast po wojnie była redaktorką jednodniówki wydanej z okazji zjazdu Nauczycieli i Wychowanków Szkoły im S. Czarneckiego w Chełmie, który odbył się 14 września 1957 r.⁶¹

Jadwiga Zawirska

Urodziła się 24 lutego 1879 r. w Warszawie. Była córką Maurycego Landaua i Doroty Finkelhaus. W 1897 r. poślubiła doktora medycyny Maksymiliana Warszawskiego. Odbywała podróże po Europie i do Egiptu. Stamtąd debiutowała pod nazwiskiem pierwszego męża korespondencją opublikowaną w 1905 r. We wczesnym dorobku miała także bajki dla dzieci zamieszczone w tygodniku „Moje Pisemko”. Ponadto była autorką noweli *Ostatnia noc w więzieniu*. W styczniu 1907 r. została osadzona na Pawiaku razem z 59 kobietami aresztowanymi z przyczyn politycznych. Studiowała na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Kursów Naukowych. Tam weszła w kontakt z Aliną Szcówną, pedagogką i psycholożką, uczennicą Jana Władysława Dawida. Pod jej wpływem zaczęła poznawać od strony naukowej problemy społeczne i wychowawcze. Wstąpiła do Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi. W latach 1907–1918 wygłosiła w jego ramach kilka odczytów (*Dziecko ubogie* w 1907 r., *Twórczość podświadoma u dzieci* w 1912 r., *Psychologia indywidualności* w 1914 r., który był jednym z pierwszych referatów na temat założeń psychologii różnic indywidualnych w oparciu o teorię Williama Sterna, *Sądy etyczne młodzieży wg pracy Herm. Rotha* oraz *Pojęcia moralne dziecka niemieckiego a dziecka polskiego* – oba w 1918 r.). W 1908 r. dołączyła do grona członków pracowni antropologicznej w Warszawie kierowanej przez Kazimierza Stołyhwę. Brała udział w ćwiczeniach praktycznych mających na celu przygotowanie ich uczestników do prowadzenia badań antropometrycznych nad młodzieżą szkolną. W latach 1908–1909 znalazła się w grupie współpracowników wydawnictwa *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana* (sygnowała J. Wr.). W 1909 r. owdowiała. Pięć lat później dokonała konwersji na wiarę rzymskokatolicką. 28 stycznia 1915 r. poślubiła warszawskiego architekta Marka Zawirskiego.

W 1925 r. uzyskała „maturę seminaryjną”. Studiowała psychologię na Wolnej Wszechnicy Polskiej. Odbyła praktykę w Pracowni Psychotechnicznej przy Państwowej Szkole Budownictwa w Warszawie. Następnie podjęła studia jako słuchaczka nadzwyczajna w Uniwersytecie w Hamburgu. Tam przeprowadziła badania naukowe, których wyniki opublikowała w „Polskim Archiwum Psychologii”. W 1929 r. została kierowniczką Poradni zawodowej w Warszawie. Wiosną 1931 r. zdała w trybie eksternistycznym (po przygotowaniu domowym) egzamin dojrzałości typu matematyczno-przyrodniczego przed Państwową Komisją Egzaminacyjną. W 1931 r. wstąpiła na WH UW. 28 czerwca

59 AUW, Janina Tokarska, sygn. RP 28190/S; KEM 2120.

60 J. Tokarska, *Pani z Hruszowej*, „Młoda Polka” 1937, r. 17 [sic!], nr 8, s. 118–119.

61 *Jednodniówka 1915–1957. Zjazd Nauczycieli i Wychowanków Szkoły*, red. J. Tokarska-Kazimierczuk, Chełm 1957.

1935 r. uzyskała tytuł magistra filozofii na podstawie pracy *Fantazja młodzieży zarobkującej w okresie dojrzewania*⁶².

W 1947 r. założyła wraz z Baleyem Towarzystwo Psychologiczne w Łodzi, a w roku następnym obroniła rozprawę doktorską, pierwszą z psychologii w UW po drugiej wojnie, napisaną pod jego kierunkiem. Pracowała jako kierowniczka Poradni Zawodowej przy Zarządzie Głównym Związku Młodzieży Polskiej. Zmarła 10 stycznia 1958 r. w Warszawie⁶³.

Ligia Żółkiewska-Żołątkowska

Urodziła się 16 września 1907 r. w Kijowie. Była córką Feliksa, farmaceuty, i Wilhelminy Danieleckiej. Ukończyła gimnazjum miejskie w Kijowie. W 1927 r. zapisała się na WH UW. W czasie studiów przebywała na stypendium w Liceum Krzemienieckim. Uczestniczyła w opracowaniu wyników ankiet dotyczących zainteresowań młodzieży, które zostały opublikowane w „Polskim Archiwum Psychologii”⁶⁴. 28 czerwca 1935 r. uzyskała tytuł magistra filozofii na podstawie pracy *Stosunek do przyszłego zawodu i przedmiotów zawodowych w szkole – uczennic Szkoły Przemysłowo-Handlowej w Grodnie*⁶⁵. Po studiach psychologicznych pracowała w Ministerstwie Sprawiedliwości. Przeprowadzała wywiady środowiskowe i badała inteligencję nieletnich oskarżonych o dokonanie poważnych przestępstw. Później była zatrudniona w Państwowym Instytucie Higieny Psychiczej pod kierunkiem Kazimierza Dąbrowskiego. W 1939 r. poślubiła agitatora komunistycznego Bohdana Żołątkowskiego, co nie pozostało bez wpływu na jej postawę polityczną. W czasie drugiej wojny została aresztowana przez Sowieców we Lwowie i zesłana w głąb Rosji. Stamtąd dostała się do oddziałów Andersa. Bardzo cenił ją Jerzy Giedroyc, który wspomina ją i jej niejasne losy w swojej autobiografii⁶⁶. W polskim wojsku traktowano ją nieufnie, poniżej wykształcenia i doświadczenia, była świetliczanką i salową. Podejrzewano ją o „berlingostwo” oraz szpiegostwo na rzecz komunistów. Przypuszczalnie z tego powodu została zamordowana w brutalny sposób latem 1944 r. we Włoszech (w okolicach Bari) przez niewykrytych sprawców związanych z polskim korpusem wojskowym na Zachodzie⁶⁷.

Zakończenie

Nie sposób się nie zgodzić ze stwierdzeniem Czesława Głombika, że za sprawą wychowanków Twardowskiego, takich jak Jan Łukasiewicz (1878–1956), Tadeusz Kotarbiński (1886–1981), Stanisław Leśniewski (1886–1939) oraz wspomniani już Witwicki i Baley, „Szkoła Lwowska uzyskała postać ruchu [...] dwuosiłkowego, weszła w jakościowo nową fazę swego rozwoju i przekształciła się [...] w filozoficzną Szkołę Lwowsko-

62 AUW, Jadwiga Zawirska, sygn. RP 36446/S; KEM 4417.

63 J. Budkiewicz, J. Kączkowska, *Z dziejów psychologii stosowanej w Polsce*, s. 257.

64 L. Żółkiewska, *Pytanie 22*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, z. 2–3, s. 164–172.

65 AUW, Ligia Żółkiewska-Żołątkowska, sygn. RP 27017/S; KEM 1861.

66 J. Giedroyc, *Autobiografia na cztery ręce*, Warszawa 1999, s. 124, 340.

67 K. Zamorski, *Śmierć komunistki*, „Kultura” 1997, nr 7/598–8/599, s. 114–130; A. Suchcitz, *Jeszcze o ochotnicze PWSK Ligii Żółkiewskiej*, „Zeszyty Historyczne” 1998, z. 123, s. 220–225.

-Warszawską”⁶⁸. SLW mogła rozwijać się dzięki takim nauczycielom akademickim, jak ten ostatni, ale także promieniować intelektualnie poza mury uniwersytetu dzięki jego uczniom. Działalność Stefana Baleya wywarła istotny wpływ na rozwój psychologii wychowawczej w Polsce. Jego duży wkład w rozwój tej dyscypliny, a także liczne publikacje naukowe bez wątpienia czynią go jednym z czołowych przedstawicieli polskiej psychologii ubiegłego wieku. Kierowany przez niego zakład w Uniwersytecie Warszawskim odegrał kluczową rolę dla kształtowania psychologii wychowawczej w Polsce. Wraz ze swoimi studentami zbierał różnorodne informacje na temat zagadnień rozwojowych dzieci i młodzieży, stopniowo wzbogacając wiedzę na temat, który wcześniej nie był tak rzetelnie eksplorowany. Jak wspomniano, najszerzej zakrojoną akcją było przeprowadzenie badań nad zainteresowaniami młodzieży w związku z projektowaną reformą programów szkolnych, do której przystąpiło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na początku lat trzydziestych ubiegłego wieku. Odpowiedzi na pytania zebrane w siedmiu ankietach były analizowane przez zespół liczący kilkanaście osób⁶⁹. Tak więc zakład kierowany przez Baleya był nie tylko miejscem kształcenia przyszłych specjalistów w dziedzinie psychologii i pedagogiki czy kolebką badań naukowych, których wyniki wywarły istotny wpływ na rozwój tej dziedziny nauki, ale także spełniał się w misji podnoszenia poziomu polskiego szkolnictwa i dostosowywania go do najnowszych standardów⁷⁰.

Stefan Baley bardzo cenił swoich studentów i współpracowników. Gdy trójka z nich została w okresie okupacji hitlerowskiej bestialsko zamordowana przez nazistów, poświęcił im obszerne wspomnienie pośmiertne w pierwszym powojennym numerze czasopisma „Psychologia Wychowawcza”⁷¹. Bez wątpienia chciałby, aby historia kierowanego przez niego zakładu doczekała się szczegółowego opracowania, lecz śmierć w okresie najgorszym dla rozwoju polskiej psychologii (czas stalinizmu i wyrugowania jej z wyższych uczelni) stanęła na przeszkodzie w dokonaniu takiego podsumowania. Wypełnianie białych plam w poznawaniu dziejów ośrodków uniwersyteckich wynika z realizacji programu badania eksternalistycznej historii nauki. Jest także pomocne w ocenie poziomu rozwoju poszczególnych dyscyplin w okresie międzywojennym w naszym kraju. Zresztą wynikający z tego rodzaju badań szacunek dla tradycji akademickiej sprzyja także rozwojowi nauki bowiem pamięć o dorobku poprzednich pokoleń ważna jest w procesie kontynuacji ich spuścizny.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego [AUW]:

- Maria Bogucka, sygn. RP 33373/S; KEM 3684;
- Maria Brysk-Reisfeldowa, sygn. RP 41196/S; KEM 5186;

68 C. Głombik, *Husserl i Polacy. Pierwsze spotkania, wczesne reakcje*, Katowice 1999, s. 42.

69 *Opracowanie wyników ankiet dotyczących zainteresowań młodzieży (przeprowadzonych przez Min. W. R. i O. P. w związku z reformą programów szkolnych)*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 114–330.

70 T. Rzepa, B. Dobroczyński, *Historia polskiej myśli psychologicznej*.

71 S. Baley, *Trzy ofiary wojny wśród psychologów pracujących na terenie wychowawczym*. Joanna Kunicka, Ewa Rybicka, Ludwik Goryński, „Psychologia Wychowawcza” 1946/1947, nr 1, s. 15–26.

- Irena Chmieleńska, sygn. RP 25904/S; KEM 2638;
- Róża Czaplińska-Mutermilch, sygn. RP 1851/S;
- Maria Derwisz, sygn. RP 33450/S; KEM 3980;
- Joanna Kunicka, sygn. RP 24196/S; KEM 4227;
- Barbara Kupczyk-Walawska, sygn. RP 19488/S; KEM 1906;
- Kazimiera Ożarowska-Śledziwska, sygn. RP 20767/S; KEM 2630;
- Adela Poznańska, sygn. RP 31444/S; KEM 2929;
- Ewa Rybicka, sygn. RP 24974/S; KEM 1921;
- Irena Antonina Skowronek (Stońska), sygn. RP 17753/S; KEM 1159;
- Janina Tokarska, sygn. RP 28190/S; KEM 2120;
- Jadwiga Zawirska, sygn. RP 36446/S; KEM 4417;
- Ligia Żółkiewska-Żołątkowska, sygn. RP 27017/S; KEM 1861.

Literatura przedmiotu

- Baley S., *Psychologia wieku dojrzewania*, Lwów, Warszawa 1931.
- Baley S., *Trzy ofiary wojny wśród psychologów pracujących na terenie wychowawczym*.
Joanna Kunicka, Ewa Rybicka, Ludwik Goryński, „Psychologia Wychowawcza” 1946/1947,
 nr 1, s. 15–26.
- Baley S., *Wybrane pisma psychologiczne*, t. 1, *Psychologia deskryptywna i psychoanaliza*,
 Warszawa 2016.
- Baley S., *Wybrane pisma psychologiczne*, t. 2, *Psychologia muzyki i psychologia wycho-
 wawcza*, Warszawa 2016.
- Brysk-Rajsfeldowa M., *Dziecko grymasi podczas jedzenia*, „Rewia ilustrowana tygodnio-
 wa. Specjalny dodatek Głosu Porannego” 30.05.1937, nr 22, s. 4.
- Brysk-Rajsfeldowa M., *Dziecko w wieku dojrzewania*, „Rewia ilustrowana tygodniowa.
 Specjalny dodatek Głosu Porannego” 24.12.1937, nr 52, s. 5.
- Brysk-Rajsfeldowa M., *Idiota, głuptas i przygłupek*, „Rewia ilustrowana tygodniowa.
 Specjalny dodatek Głosu Porannego” 4.07.1937, nr 27, s. 10.
- Brysk-Rajsfeldowa M., *Przedłużanie dzieciństwa*, „Rewia ilustrowana tygodniowa.
 Specjalny dodatek Głosu Porannego” 19.09.1937, nr 38, s. 9–10.
- Budkiewicz J., Kączkowska J., *Z dziejów psychologii stosowanej w Polsce do roku 1957 ze
 szczególnym uwzględnieniem poradnictwa zawodowego*, Warszawa 1987.
- Derwisz-Parnowska M., *Badania kolorystyki rysunków dzieci w wieku przedszkolnym*,
 „Prace psychologiczne” 1939, t. 2, z. 1–2, s. 1–47.
- Derwisz-Parnowska M., *Pytania dziecka i odpowiedzi na pytania dzieci (Artykuł recenzyjny)*,
 „Przedszkole” 1938/1939, 4, nr 6, s. 135–144.
- Derwisz-Parnowska M., *Stefan Szuman i Karol Brzychczy. Rozwój kolorystyki w sztuce
 dziecka*, „Psychologia Wychowawcza” 1938/1939, t. 11, nr 2, s. 92–94.
- Domański C.W., *Historia psychologii w Europie Środkowej. Badacze, inspiracje i koncep-
 cje*, Warszawa 2018.
- Domański C.W., *O psychologii w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, [w:] *130 lat Szkoły
 Lwowsko-Warszawskiej*, red. Ł. Kowalik, Lublin 2025, s. 87–95.
- Domański C.W., *Polskie czasopisma psychologiczne w latach 1918–2000*, „Przegląd
 Psychologiczny” 2001, t. 44, nr 1, s. 151–157.

- Domański C.W., *Wybrane kierunki i konteksty kształtowania się psychologii wychowania w Polsce do roku 1939*, [w:] *Psychologia wychowania. Wybrane problemy*, red. H. Liberska, J. Trempała, Warszawa 2020, s. 23–37.
- Dziesięciolecie Zakładu Psychologii Wychowawczej Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego 1928–1938*, red. M. Żebrowska, J. Kunicka, Warszawa 1938.
- Giedroyc J., *Autobiografia na cztery ręce*, Warszawa 1999.
- Głombik C., *Husserl i Polacy. Pierwsze spotkania, wczesne reakcje*, Katowice 1999.
- Ivanyk S., *Filozofowie ukraińscy w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, Warszawa 2014.
- Jadczak R., *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997.
- Jadczak R., *Z międzywojennej działalności Stefana Baleya (1885–1952) na polu psychologii i pedagogiki*, „Kultura i Edukacja” 1995, nr 1, s. 79–90.
- Jasnorzewska J., Kunicka J., *Próba badania poczuc moralnych dzieci przestępczych „testem kur”*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1934/1935, nr 2, s. 97–117.
- Jednodniówka 1915–1957. Zjazd Nauczycieli i Wychowanków Szkoły*, red. J. Tokarska-Kazimierzczuk, Chełm 1957.
- Kołałowska T., *Było... Wspomnienia z młodości*, Kraków 2021.
- Kopia H., *Dodatek do spisu nauczycieli szkół średnich w Galicyi i na Śląsku*, Lwów 1910.
- Korczak J., Poznańska A., *Plebiscyty życzliwości i niechęci. Przyczynek do badań poczuc społecznych dzieci w wieku przedszkolnym*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1933/1934, t. 6, z. 3, s. 241–262.
- Kosnarewicz E., *Baley Stefan*, [w:] *Słownik psychologów polskich*, red. E. Kosnarewicz, T. Rzepa, R. Stachowski, Poznań 1992, s. 19–21.
- Krenn M., *O złych i dobrych zebraniach klasowych*, „Głos Nauczycielski” 1955, nr 1, s. 4.
- Krenn M., *Trzeba się tego nauczyć*, „Głos Nauczycielski” 1955, nr 36, s. 3.
- Krenn-Guca M., *Z rozważań psychologa*, [w:] *Szkolnictwo specjalne. Wybrane zagadnienia z działu chorych*, red. K. Kirejczyk, Warszawa 1959, s. 140–146.
- Krenn M., Drozd-Paschalska M., *Z aktualnych problemów opieki nad dzieckiem: Dla kogo są domy dziecka?*, „Głos Nauczycielski” 1955, nr 24, s. 4, nr 25/26, s. 5.
- Krenn-Guca M., Woźnicka Z., *Praca wychowawcza w domach dziecka*, Warszawa 1959.
- Kunicka J., *Dalsze badania nad „testem kur”*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1936/1937, nr 2, s. 103–109.
- Kunicka J., *Struktura rodzin nieletnich przestępców*, „Archiwum Kryminologiczne” 1939, t. 3, z. 1–2, s. 309–341.
- Kupczykówna-Walawska H., *Analiza psychologiczna wycinanek dzieci w wieku przedszkolnym*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1935, t. 8, wrzesień–listopad, s. 15–63.
- Na fali radiowej. Wiek młodości*, „Ilustrowana Republika” 29.03.1935, nr 87, s. 8.
- Opracowanie wyników ankiet dotyczących zainteresowań młodzieży (przeprowadzonych przez Min. W. R. i O. P. w związku z reformą programów szkolnych)*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 114–330.
- Ożarowska K., *Pytanie 4*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 123–124.
- Ożarowska K., *Pytanie 4*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 193–199.
- Ożarowska K., *Pytanie 5*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 199–203.
- Parnowska-Kwiatkowska M., *Bazgrota i rysunek dziecka*, Warszawa 1960.
- Polskie Towarzystwo Higieniczne*, „Zdrowie Publiczne” 1937, r. 52, nr 4, s. 368–373.

- Poznańska A., *Ankieta literacka*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 221–299.
- Poznańska A., *Drugie dzieciństwo. Czwarty – siódmy rok życia dziecka* Warszawa 1936 (Biblioteka Popularno-Naukowa Instytutu Higieny Psychiczej, nr 3).
- Poznańska A., *Niemowlęctwo. Pierwszy rok życia dziecka*, Warszawa 1936 (Biblioteka Popularno-Naukowa Instytutu Higieny Psychiczej, nr 1).
- Poznańska A., *Pierwsze dzieciństwo. Drugi i trzeci rok życia dziecka*, Warszawa 1936 (Biblioteka Popularno-Naukowa Instytutu Higieny Psychiczej, nr 2).
- Poznańska A., *Pytanie 20*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, nr 2–3, s. 163–164.
- Poznańska-Hagari A., *Jego mistrzostwo pedagogiczne*, [w:] *Wspomnienia o Januszu Korczaku*, t. 1, wybór i oprac. L. Barszczewska, B. Milewicz, Warszawa 1981, s. 189–196.
- Prywatna Poradnia Psychologiczno-Wychowawcza* [inserirat], „Głos Poranny” 12.09.1937, nr 251, s. 2.
- Psychologia dziecka w wieku przedszkolnym: rozprawy z lat 1930–1939*, red. M. Parnowska-Kwiatkowska, Z. Topińska, Warszawa 1960.
- Psychologja kontaktu wychowawczego: skrypty z wykładów prof. dr. Stefana Baleya, wygłoszonych w trymestrze jesiennym i zimowym roku akadem. 1930/31*, oprac. A. Poznańska, Warszawa 1931.
- Rzepa T., Dobroczyński B., *Historia polskiej myśli psychologicznej. Wydanie nowe*, Warszawa 2019.
- Skowronkówna I., *Włóczęgostwo dziecięce w świetle psychologii*, „Archiwum Kryminologiczne” 1933, t. 1, s. 41–52.
- Suchcitz A., *Jeszcze o ochotnicze PWSK Ligii Żółkiewskiej*, „Zeszyty Historyczne” 1998, z. 123, s. 220–225.
- Szymańska Z., *Byłam tylko lekarzem*, Warszawa 1979.
- Śródka A., Szczawiński P., *Biogramy uczonych polskich, cz. 1, Nauki społeczne*, z. 1, A–J, Wrocław 1983.
- The Psychological Register*, t. 3, red. C. Murchison, Worcester 1932.
- Tokarska J., *Pani z Hruszowej*, „Młoda Polka” 1937, r. 17 [sic!], nr 8, s. 118–119.
- Uziembło A., *Maria Parnowska-Kwiatkowska*, „Gazeta Wyborcza” („Gazeta Stołeczna”) 20.07.2011, s. 10.
- Walawska H., *Wartości pedagogiczne wycinanki w zajęciach przedszkolnych*, „Przedszkole” 1936/1937, 4, nr 2, s. 44–50.
- Wrzosek M., *Materiały Stefana Baleya*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk” 1978, nr 21, s. 55–93.
- Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego*, red. M. Lewicka, T. Sosnowski, M. Trojan, Warszawa 1998.
- Zagórowski Z., *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Lwów, Warszawa 1924.
- Zamorski K., *Śmierć komunistki*, „Kultura” 1997, nr 7/598–8/599, s. 114–130.
- Zych A.A., *Higiena psychiczna w Polsce. Słownik biograficzny*, Wrocław 2013.
- Żółkiewska L., *Pytanie 22*, „Polskie Archiwum Psychologii” 1932, t. 5, z. 2–3, s. 164–172.

Podziękowania

Autorzy dziękują pracownikom Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego za udostępnienie akt studenckich dyplomantek Stefana Baleya.

prof. dr hab. **Cezary W. Domański**, psycholog i historyk nauki. Profesor w Katedrze Emocji i Osobowości w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Członek Rady Naukowej Instytutu Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN w Warszawie.

e-mail: cezary.domanski@mail.umcs.pl

Dominika M. Mościbrodzka, studentka psychologii w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Data zgłoszenia artykułu: 25 czerwca 2025

Data przyjęcia do druku: 25 listopada 2025